

A dák háborúk története

Traján oszlopának képei alapján.¹

1906-ban lesz kerek 1800 esztendeje, hogy Marcus Ulpius Traianus, a nagy római császár meghódította Daciát, véget vetve a birodalom határait folyton fenyegető veszedelmeknek. Győzelmét fényes diadalmenettel ünnepelte, emlékezetét pedig fórumával és domború képes oszlopával kívánta megörökíteni. A forum elpusztult, de az oszlop ma is áll s a tudományos- és művész-világ, háromszáz esztendeje, sohasem lankadó érdeklődéssel viseltetik iránta.

A hatalmas oszlop öt méternél valamivel magasabb alapon nyugszik. Az alap három oldalát mester-kézre bizonyító tropaeumok fődik, valóságos kincsbányák annak, ki a dákok és szövetségeseik védő, támadó fegyvereit kívánja tanulmányozni. A negyedik oldalon szárnyas geniusoktól tartott téglány-alakú táblán következő fölirat: „Senatus. populusque. Romanus | imp(eratori). caesari. divi. Nervae. f(ilio). Nervae | Traiano. aug(usto). Germ(anico). Daeico. pontif(ici) | maximo. trib(unicia). pot(estate). XVII. imp(erator). VI. co(n)s(ul). VI. (=113 Kr. u.) p(atr)i. p(atriae) | ad. declarandum. quantae. altitudinis | mons. et. locus. tantis. operibus. sit. egestus. (C. I. L. VI. 960)“.

Alatta, középen kicsinyke bejárat s ettől jobbra és balra ismét tropaeumok. A föliratban a *Germanicus* és *Daeicus* ezímekeket kivéve, misem utal az oszlop sajátképi rendeltetésére. Ha domború képeit elmosszák a viharok, vagy ledöntik az elmúlt évszázak a hatalmas törzset, úgy képzetünk se lenne alakjáról és rendeltetéséről, hiszen Dio Cassius (68., 16.) megelégszik az

¹ Trajans dakische Kriege nach dem Säulenrelief erzählt von E. Petersen, I., II. k.

ajánlás két utolsó sorának száraz megisméltésével és csak mel-
lékesen mondja, hogy az alap fülkáját a nagy ember földi részei-
nek a befogadására szánták. Később csakugyan ide helyezték
a császár arany hamvvedrét (Eutr. 8., 5.), de Nagy Szent Ger-
gely már üresen találta a sírt. Az alap fejen széles párna nyug-
szik, fölötte koszorú s erről emelkedik föl a karcsú, hatalmas
oszlop. Tetején akroterion — melyen Traianusnak óriás méretű
szobra állott. Az imperatort az érmeek tanúsága szerint, teljes
katonai díszben, lépő helyzetben ábrázolták. Vállain lebegő
köpeny, baljában hosszú, földre támasztott lándzsa, jobbában
golyó s rajta kétségtelenül Victoria. A szobrot valószínűleg a
népvándorlás vadsága döntötte le, talán a visi-gótok 410-iki
betörése alkalmával. Chacon 1576-ban még látta lábait az akro-
terionon s fejét is, melyet III-ik Pál pápának 1536-iki ásatásai
hoztak napfényre. Az értékes régiséget Della Valle biboros mű-
tárgyai közé helyezték; később nyoma veszett. Chacon két római
láb és négy uncia (=0'6899864 m.) magasnak találta s e méret-
ből következtetve a szobrot 21 római lábra (=6'21054 m.) tette.
Az oszlop magassága 29'90992 m.

Törzsét alulról fölfelé haladva domború képek díszítik.

E képeket kiadták többszörösen: Chacon,¹ Bartoli, Morell,
Piranesi stb. rajzai alapján. De e kiadások nem elégítették ki
a tudományos igényeket. E miatt rendelte el III-ik Napoleon
császár, mikor Julius Caesarjával foglalkozott, az oszlopnak gal-
vano-plasticus úton való lemásolását. A nagy munkát az auteuil-i
műhely hajtotta végre s a hat hengert a Saint-Germain muze-
umban helyezték el, a fősz-másolatokat pedig a Lateran ter-
meiben. A párisi hengereket Arosa 1872-ben phototypicus máso-
latban adta ki négy rengeteg kötetben Froehner magyarázatai-
val. A kiadás azonban alig növelte a domború képek ismeretét,
részben mert kevés (200) példányban jelent meg, részben mert
nagyon kényelmetlen a használata nagy méretei, valamint a
képek szétdaraboltsága miatt (186 lap). A szász királyság köz-
oktatási kormányja segített e bajon; támogatásával a berlini
Reimer-czég újra kiadta a domború képeket C. Cichorius tübin-

¹ Muziano rajzai alapján.

geni egyetemi tanár magyarázataival két képes kötetben, 113 könnyen használható táblán. Ezek a laterani fész-öntvényekről vett fényképek alapján készültek s a következőképen oszlanak: I—III. tábla az oszlop látóképe, az alap négy oldala; IV—XXII. tábla az első hadjárat első éve (101 Kr. u.); XXIII—XXVI. tábla a 101/102 közt lefolyt tél eseményei; XXVII—LVII. tábla a hadjárat második éve (102 Kr. u.); LVIII—LXXI. tábla a második hadjárat első éve (105 Kr. u.); LXXII. tábla az aldunai híd fölavatása; LXXIII. tábla Traianus téli szálláson; LXXIX—CXIII. tábla a háború második éve (106 Kr. u.). A 113 tábla a keresés, kutatás könnyébbítésére 414 szelvényre oszlik.

Cichorius magyarázó kötetei (eddig kettő) méltóan csatlakoznak az angol Pollen, a francia Froehner- és Reinachéhoz; terjedelmükre nézve meghaladják az eddigieket. E commentárok a német tudományos irodalomban nagy port vertek föl, széles mederben folyó vitairadalom keletkezett, melynek legkiválóbb terméke E. Petersen Rómában írt kétkötetes kritikája. Könyveiben elbeszéli a két háború egész történetét; közben szakadatlanul támadja Cichoriust, gyakran túllépve a tárgyilagosság határait. Legerősebben azt veti szemére, hogy történeti bizonyítékoknak, valóságos okleveleknek tekinti a domború képeket, de másfelől maga is elköveti ugyanezt a hibát, mert éppen a reliefek, mint történeti bizonyítékok alapján kívánja Cichoriustól eltérőleg reconstruálni a háború történetét.

A római hadsereg két részre oszolva támadta meg Decebalust. A császár Viminaciumból (Kostolác) indulva ki, Lederatánál (Ráma), a keleti sereg pedig Drubetaenál kelt át a Dunán hajóhidakon. A képek csak Traianus fölvonulását ábrázolják, míg a keleti hadsereget mindössze egyszer, mikor valamely kisebb folyón vagy megdagadt vízéren gázol át. Aztán egyesülnek s közös erővel támadják meg a királyt *Tapaenál*. E nagy ütközettel fejezi be Traianus a háború első évét.

Az utolsó pont föltétlenül helyes, a tapaei csata az első fölvonás zárójelenete, de az már tarthatatlan állítás, hogy a nyugati és keleti sereg összefogva mérkőzött meg félelmes ellenségével. Ellentmond a domború képek egymásutánja, elhelyezése. Az ütközetet az 57—62-ik szelvényeken látjuk, míg a keleti

sereggel csak a 65—66-ik szelvényeken találkozunk, azután, hogy Traianus megszemlélte és kétségtelenül meg is szállotta Tapaet a Temes és Bisztra összefolyásánál. Ezzel biztosította, elzárta a császár az utóbbi folyó egész völgyét a Vaskapuhágóval együtt. Innen nem érhetne veszedelem a rómaiakat, mert az imperator megerősítette pontról-pontra az utat, melyen fölvonult s ezt kétségtelenül megtette a keleti hadsereg is.

Visszatérőben itt-ott harczott még a sereg, az ellenállást végleg megtörte (Krassó-Szörény, Temes, Torontál területén), a békés, önként hódolt népet pedig áttelepítette a jobbpartra.

A telet Ad-Pontesben (Turnu-Severin) töltötte Traianus, hogy közel legyen a harctérhez és személyesen ellenőrizze a nagy híd építését. A két hídfő már 101-ben elkészült.

A következőkben nagyon eltér Petersen Cichoriustól s ezt helyeselni fogja a domború képeknek minden figyelmes szemlélője. A 74—117-ik szelvényeken nagymérvű és merész támadást látunk. Dák lovasság kel át a Dunán, nagy, gyalog csapatok tűnnek föl a jobbparton és sarmata lovasság, mely fölvert messze vidéket. E könnyű siker fölbátorította Decebalust és csapatai (76—79. sz.) tekintélyes római erősséget fognak ostrom alá. Az őrség vitézül és sikeresen védekezik. Ezalatt Traianus értesült a veszedelemről. Hajóra szállott nyomban, a flotta berakodott s megindult lefelé (80—87. szelv.). A császár talán az Olt torkolatáig evezett; aztán serege élére állva, lóháton vezeti hadait (88—90. sz.). Lovassága összetűz nemsokára a pikkelypánczélos sarmatákkal (91—94. sz.) s megszalasztja őket. Később gyalog hadak ütközetét látjuk (95—98. sz.). A sikert rögtön fölhasználja Traianus; várat építtet (99—100. sz.) és még el se készült az, már is hódoló nép keresi föl a császárt. A következő nagyterjedelmű képesoport a főhadak mérkőzését ábrázolja (101—110. sz.). Traianus személyesen vezeti az ütközetet, — melynek emlékére Nikopolist alapította. Győzelmes seregéhez beszédet intézett a császár (111—113. sz.) és visszatért Ad-Pontesbe. Útját nem ábrázolták. A képsorozat utolsó részletein a dák hadifoglyokat (114. sz.); az auxiliarius csapatok jutalmazását (115—116. sz.) s a római foglyok kínzatását látjuk (117. sz.).

A következő képet: a szállító hajóraj berakodását már a

háború második évének a domború képeihez számíthatjuk (118—120. sz.). A hadsereg Pontesből indul ki, hajóhídon kel át, élén legatus s a már előrement császár valamely magasabban fekvő várból ereszkedik le környezetével és üdvözlí az érkezőket (121—126. sz.). A sereg az atheni hosszú falakhoz hasonló építmények közt halad egyideig. A harcok rendes formaságokkal indulnak meg: érkező csapatok üdvözlése, allocutio, áldozat, építkezések (127—140. sz.). A 141—43.-ik szelvényeken ábrázolt képen Traianus folyón kel át, melynek hídját a középén fekvő sziget két részre osztja. Jellegzetes kép, annyira jellegzetes, hogy bátran fölhasználhatjuk helyrajzi meghatározásra; fölhasználhatjuk, mert ez a relief s vele együtt több más, — kétségtelenül a helyszínén fölvett vázlat alapján készült. Alább meg is kísérlém.

A második év harcaira a császár nem az eddig használt megerősített úton vonult seregével. Mászt választott. Délkeleti Felföldünkre Daciába, Románia területéről, a régi Kis-Oláhsországból két szoros nyílik, a vulkáni és vöröstoronyi. Amaz még ma se alkalmas sűrű, tömeges közlekedésre, hadsereg meg éppen nem vonulhatott át rajta se akkor, se most. Nem válik be tehát Petersen állítása, hogy Traianus a vulkáni szorost választotta. Traianust bőségesen értesítették kémei a helyi viszonyokról; ő tehát még a kísérletre se vállalkozott, nem tehette ki hadait ezer veszedelemnek és Petersen se kockáztatja meg a merész mondat, ha közvetlen tapasztalatok alapján beszél; de ő a bécsi cs. és kir. földrajzi intézet 1:300.000 térképe alapján Rómából kritizálta Cichoriust. Így megbocsátható a lapsus. Petersen egyszerűen a közelebbi útát választotta, nem vetve számot annak mérhetetlen nehézségeivel.

Traianus Ad-Pontesből Bumbesti felé igyekezett, oda, hol az egyesült Zsily elhagyja a magas hegységet. Ez a pont valószínűleg római birtok volt már a háború kitörése előtt is, mert a császár a sereg főtömegei előtt ment oda. A kép (126. sz.) hegyen fekvőnek ábrázolja a castrumot s ez tökéletesen megfelel a valóságnak. A magaslat Bumbesti mellett most meredeken száll alá, mert a lefolyt tizennyolcz évszáz alatt elmosta nagy részét a víz, elmosta a vár nagyobb részét is, de a végpusztulást elkerült romok: tornyok, sáncok, árkok, nagyterje-

delmű erősségről tesznek tanúságot. Megállapítható ma is, hogy a vár vízhiányban szenvedett, mert belsejében csak egyetlen, esővíz-gyűjtésre alkalmas medenezét találtak. Megvan Bumbestinek hadászati fontossága is; az volt a célja, hogy megoltalmazza a Zsily közép és alsó folyását a Kárpátokból eredő támadásoktól. Ezek pedig gyakoriak lehettek Traianus háborúit megelőzőleg; a castrum tehát korábban is keletkezhetett, akár Domitianus idejében. A vidéket kétségtelenül római birtoknak tekintették, mert a katonaság nem menetel harcukészben. Bumbesti körülbelől egyforma távolságra fekszik Ad-Pontes s az Olt átjárója közt.

A császár Bumbestitől keletre fordult az Olt felé, többször megállapodva, építkezve. A kellő számú legénység mindig előrement s mire ő odaérkezett, készen volt a híd (143. sz.), melyet a part mindkét oldalán, a folyó irányának megfelelően hosszú czölöp-falak védelmeznek. Traianus a jobbpartról ment át a balra; itt halad tovább, megtartva előbbi irányát (észak felé), az equites singulares kíséretében. Ez a jelenet csak a Kárpátokban történhetett. A Zsily felső folyásában, két ágának egyesülése után is jelentéktelen; szikla-sziget nincs rajta sehol, tehát a Vulkánra már e miatt se gondolhatunk; nagy folyó csak a Vöröstoronyban van, az Olt s ezen is csak egyetlen pont, mely összevág a képpel. A kép a folyó áthidalását megkönnyítő sziklaszigetet mutat s ilyen csak egyetlen van az Olton — Oláhország területén, a jobbparton fekvő Robesti falutól északnyugatra. A fölvonulás útja eddig a balparton húzódott, de a Robesti és Chineni közt fekvő Gorganul-hegygyel szemben a balpart meredek oldalai a víz tükréig érnek; ott ma sincsen közlekedő út, a forgalmat most is a jobboldalon bonyolítják le. Chinenitől Talmácsig csak a jobbparton láthatók római emlékek.

Tehát az egymástól jó két órányira fekvő Chineni és Racovitia közt a római út a balpartról föltétlenül áttért a jobbra. E két falu közt fekszik Robesti szigete. És ha tudjuk, hogy mily rohanó az Olt folyása e tájon, úgy kétségtelennek kell tartanunk, hogy a rómaiak az áthidalásnál örömet fölhasználták a szigetet, mely annyira megkönnyítette munkájukat. Nagyon valószínű tehát, hogy Traianus itt kelt át a balpartról a jobbra.

Copaceni és Racovitia felől jövet Robestinél lovagolt át a jobb partra s Chineni irányában folytatta útját tovább.

Ha elfogadható Petersennel szemben e fölfogás, úgy hozzávethetünk Traianus további útjához is. Egyelőre éjszakra haladt Talmácsig s talán a Szeben és Olt összefolyásánál vívták a 165—172-ik szelvényen ábrázolt nagy csatát.

Közben megtörtént Lusius Quietus mór sejk betörése (155—159. sz.). Talán a Vulkánon lopta be lovasait, avagy Teregován át rontott be.

A hadsereg azonban alig ment egy tömegben, mert látunk várostromot is, (181. sz.) melynél a császár nincs jelen, s a hol nem jelenik meg később sem. A sikeres műveletet tehát valamelyik vezére hajtotta végre.

A főhadak valószínűleg Szerdahely és Szászsebes irányában menetelve jutottak el a Maros mellé, honnan a Sztrigy völgyébe mentek át, s a 191-ik szelvényen valószínűleg a kaláni sziklamedenczét látjuk, mögötte és fölötte pedig a hátszeg-vár-aljai őrtornyot. Ez utóbbihoz talán szó fér, az előbbi azonban kétségtelennek látszik. Ígyformán ismernők tehát a hódító útját.

Most már egyenesen a főváros: Sarmizegetusa basileia ellen ment a császár. A várost nagy erősségek fogják be; ezekkel szemben Traianus óriás méretű ellenműveket emeltet, valóságos circumvallatiót, s így néznek farkasszemet egymással. Meddig? nem tudjuk, de harezra nem került: a minden oldalról bekerített, elzárt Decebalus megadta magát. Ez izgalmas jeletet a 191-ik szelvénytől a 201-ikig nyúló terjedelmes, valóban művészi kép ábrázolja. Petersen csatolja össze így a képsorozatot, hogy történeti jelentőségének némi háttérbe szorításával, kiemelje a görög művészet befolyását. Az Iliupersisre emlékezteti őt a relief.

„Már rég meggyőződtem róla — írja I. k. 84. kv. 1. — hogy Pausanias a baloldalon kezdte Polygnotos Iliupersisének a leírását . . . világos bizonyítéka ennek az oszlop domborképe is. Reliefünkön a római tábornok balról, Sarmizegetusát jobbról helyezték el, épúgy, mint a görög tábornok s Iliont; az egészen mellékes, hogy a római képen a tábornok, a görögön a városnak jutott több hely; — ez a városok különböző jelentőségének a következménye. Asszonyt hasonlítanunk össze Traianusszal, az első pillanatban bolondságnak látszik,

de ha Helenát, Zeus leányát Pausanias nyomán csak barát és ellenségtől csodáltan, győzelmes szépségtől ragyogóan képzelhetjük el; ha Helena trónoló királynő szolgáló leányai — kik közül az egyik térdel — közepett, ha királynő, kit körülvesznek a rendelkezéseit várók, s tőle jobbra fogoly asszonyok, majd az elesett férfiak holttestei — úgy a két kép között vannak rokon vonások. A római relief baloldalán nincsenek ugyan hajók, se lebontandó sátrak, de e helyett az elhagyott táborból az összacsomagolt sátrakat hordják ki a legények, távolabb itató katonák; közülök a vizet elvivő válik ki leginkább; vajjon nem emlékeztet-e bennünket a görög képnek vízért menő alakjára? Még föltűnőbb az ellentét a két kép legszélső részei közt: egyik oldalon a hazakészülő győzők, másikon a hazájukat elhagyó szomorú legyőzöttek; Trójában csak egyetlen házat látunk s az egyetlen Antenor családját, férfiakat, nőket, gyermekeket, kik közül az egyik anyja karján van, a másik számráhaton; Sarmizegetusában három házikót, több családot, férfiakat, asszonyokat, gyermekeket: egyiket kosárban viszi anyja a fején, mások még karon ülők, egy pedig apja vállán lovagol, egyet öreg ember vezet kézen fogva; Polygnotos szamarai helyett marhacsordát ábrázolt a művész“.

„Ezzel még nincs vége: Tróját lerombolták, Sarmizegetusa falait ledöntik a földig a megalázott dákok; Trója falai mögött ott látjuk a végzetes fa-ló fejét, Sarmizegetusában Decebalus mögött két sugdosó dákot; titkuk nem lehet egyéb, mint a király áruló szándéka, melylyel megkötötte a békét, melyről megemlékezik Dio (68, 9, 4.), s e titokra alig lehetett volna finomabban utalni, mint a király háta mögött sutgó két dákkal“.

„Apollodorus, vagy megbizottja tehát kétségtelenül tanulmányozta vagy talán már megelőzőleg is ismerte a görög művészetet, történeti festészetet“.

Ezután következik az allocutio, majd a győző dicsőségét megörökítő Victoria.

A békét következő feltételekkel kötötték meg (Dio 68, 8.):

1. Decebalus kiadja fegyvereit, hadi gépeit.
2. Kiadja a szökevényeket, s a Domitianus idejében szolgálataiba lépett szakembereket.
3. Lebontatja várait.
4. Kiüríti a jogtalanul megszállott területeket.
5. Szövetséget köt Rómával; az imperium területén többé nem toboroztat.

Az első hadjárat területének a határait következőképen vonhatnók meg:

1. Déli határ: a Duna, Viminacium (Kostolác) vagy Lederatától (Ráma) egész az Olt torkolatáig.

2. Keleti határ: az Olt, a Szebennel való egyesülésétől torkolatáig.

3. Éjszaki határ: a Szeben és Székás patak völgye egészen utóbbinak a Marosba való ömléséig; innen a Maros közép folyása a Sztrigy torkolatáig; a Hátszeg patak balpartja; a vaskapui hágó; a Bisztra völgye; a Tibiscum, Caput-Bubali, Ahihis és berzoviai megerősített útvonal.

4. A nyugati határ: éjszaknyugaton a Sztrigy völgye a Hátszeggel való egyesülésétől torkolatáig; Délnyugaton a Csernovecz patak és Karas folyó.

E nagy területet azonban nem tekintette Traianus végleges hódításnak. Megelégedett egyelőre azzal, hogy Róma döntő befolyást gyakorol Daciában, s állandó békeséget tarthat az egykor oly veszedelmes szomszédal. A béke biztosítására s a föltételek végrehajtásának ellenőrzésére legionarius helyőrség maradt Daciában, — Longinus vezérletével. A legénységet megsztották a fontosabb pontok közt, a legatus pedig Sarmizegetusában székel. Ugyanott székel Decebalus is. De a királynak nem imponált Traianus megbizottja. Nem teljesítette a béke föltételeit: nem adta ki fegyvereit; nem romboltatta le várait; nem vonta vissza saját határain túl levő helyőrségeit, a — valószínűleg Domitianus idejében — hódított területekről, sőt újabb részleteket foglalt el a jazygoktól; várait szaporította, megerősítette: seregeit egyre növelte és mikor Longinus mindig erőlyesebben követelte a föltételek teljesítését, kelepcebe esalta, elfogatta, csapatját kiverte Sarmazegetusából, vagy fölkonzoltatta, a többi fontos pontnak kétségtelenül igen csekély helyőrségével egyetemben.

Ezután zavartalanul erősíthette országát s valószínűleg ekkor építtette a sebeshelyi hegységben a nagyméretű várakat, melyek később utolsó menhelyei voltak.

A rómaiak birtokában tehát alig maradt egyéb, mint Dacia délnyugati része a hídakkal, hídfőkkel.

A háborúra volt tehát elég ok mindkét részről, s Decebalus, hogy helyre üsse azt, a mit 101—102-ben elmulasztott, most maga támadott. E támadást s a rómaiak védekezését elismerésre méltó találékonyssággal reconstruálja Petersen, s föl tudja ruházni a valószínűség minden jellegével.

Traianus rengeteg fénynyel, pompával, népvándorlás számba menő kísérettel utazik a harezterre; hosszú útját pazar kézzel ábrázolja a művész a 207—240-ikig terjedő szelvényeken. Az utazást nagy körülményességgel írja le Petersen, de a megtámadott föltevésekre ő is csak föltevésekkel válaszolván, teljes biztossággal mindössze annyit mondhatunk, hogy az imperator elindulván Italiából (Anconából?), útjának két első részletét a partok mellett, evezős hajókon tette meg; az Adrián vitorlással vágott át, a szárazon pedig gyalog vagy lóháton utazik, a Dráván, vagy Száván s a Dunán ismét hajón. Vele együtt nagy számú katonaság is érkezett.

A 241—264-ik szelvényeken látjuk Decebalus támadását, s a rómaiak sikeres védekezését. E képsorozat a következő részletekből áll: 241—44-ik sz. a Traianusszal érkezett hajós legénység utakat tör, hidakat, castrumokat épít; 245—48-ik sz. dák vár, — előtte Decebalus óriás alakja; jobbról-balról menekülők tódúlnak a falak közé; 249—51-ik sz. a dákok megestromolják a rómaiak valamelyik, talán jobb parti castrumát; 252—55-ik sz. harez az ad-pontesi hosszú falak közt; a 253-ik szelvény felső részén legatus (Hadrianus?) vezérletével praetorianus gyalogság érkezik a szorongatottak segítségére; a 255-ik sz. Traianus vezérli a vágatva érkező lovas, fölmentő sereget; a 256—57-ik sz. út-törés; 257—61-ik sz. Traianus érkezése, áldozat; praetorianusok; 262—64-ik sz. a császár idegen követeket fogad.

A művész nagy szorúltságban volt e csoportozatok elhelyezése alkalmával. Ha megtartja a természetes sorrendet, képei vesztenek hatásos voltukból s mégis több teret foglalnak el, mert a császárnak a hídhöz való megérkezését, a Dunán való átkelését kétszer kellett volna ábrázolnia. E bajon a sorrend megfordításával segített, azaz a reliefek nem a szokott irányban, — balról jobbra haladnak, hanem jobbról balra s közös központból sugárzanak ki. Így aztán a relief sorozat egyike az oszlop legszebb részarányos képeinek, melyben főalakok a nagy ellenfelek: Traianus és Decebalus.

Központ a római hegyi vár, innen indulnak ki az események; a castrummal szemben balra áll a dákok erőssége. A két vár valószínűleg egyazon völgyet zár el; igazolja ezt a

terep alakulata is; valószínű az is, hogy egymás ellen irányulnak; tehát a dákok vára épült később.

A képeken ábrázolt események időrendileg következően sorakoznak:

1. 257—61-ik sz. Traianus megérkezik; áldozatot mutat be, megjelennek előtte a praetorianusok, megkapják a parancsot az indulásra.

2. 253-ik sz. A gyalogság teljesíti a parancsot, s csapatjait legatusukkal a hegyek közt látjuk; lóra kap Traianus is (255-ik sz.) és a 233—34-ik szelvényen látott lovassággal elvágat a veszélyeztetett pontra, a

3. 252—54-ik sz. föltüntetett hosszú falakhoz, melyek közt már-már végső veszedelem fenyegeti a rómaiakat.

A falakat, hogy a harcot kellően, az az mindkét oldalról feltüntethesse a művész, a kép síkján — balról jobbra lefelé — ferdén helyezte el és csakis részletet (részt az egész helyett) mutat be; a legelső balfalat hevesen támadják, s már be is hatoltak talán, mert az első és második kapu közt dákokat látunk, a második kapun pedig a legionarius hajánál fogva löki ki dák ellenfelét. A második és harmadik közé meg épen beszorították a rómaiak egy részét s a kimenekültek a fal egy részének lerombolása által igyekeznek megmenteni társaikat és ugyancsak neki fognak . . . mikor megjelenik a császár.

4. A castrum ostroma; a rómaiak kirohanása 249—51 sz. Ugy látszik, hogy végefelé hajlik az ütközet s a közeledő gyalogság láttára

5. a dákok castrumukba futamodnak.

6. A császár (262—64-ik sz.) Ad-Pontesben fogadja a barbár követeket.

7. 265 sz. Indulás a harczyterre.

A reliefek tehát — mondja Petersen némi tetszelgéssel — oly eseményekről adnak felvilágosítást, melyekről a történészeknek nem volt tudomása, mert nem maradtak fenn egykorú adatok.

És hogy a dákok ekkor csakugyan a Duna mellett voltak, Apollodoros hídjának közvetlen közelében, megerősíti a Medici villa hátsó falába illesztett relief részlet is, mely a császár győzelmeit dícsőítő domború kép kiegészítő darabja. A kép vakmerő pileatust ábrázol, a mint horkanó lován átússza a Dunát Traianus hídjának ívei alatt; a reliefen ott látható a nagy híd ívjének a modern vasszerkezetekhez hasonló részlete. Ez is

igazolja tehát, hogy a dákok csakugyan megszorongatták a rómaiakat a híd közelében.

Ez események körülbelül október vége felé, vagy november vége felé történhettek s a császár nem is folytatta tovább a harcokat. A telet Ad-Pontesben töltötte, hol számos civilizált és barbár nép követét fogadta.

106. kora tavasszal indult el.

A harcok új szaka szokásos módon kezdődik: 265—68. szelv. kivonulás; 269—70-ik sz. a csapatok áldozattal várják a császárt; üdvözlük; 272—73-ik sz. áldozat; 274—78-ik sz. adlocutio; 279-ik sz. hadi tanács; 280—89-ik sz. a két vonalban haladó római sereg.

Petersen további fejtegetéseit nem tartom elfogadhatóknak.

Szerzőnk a 294-ik szelvénytől a 342-ikig tartó képsorozatot egyetlen erősség különböző részleteinek minősíti: Sarmizegetusa basileia-t látja bennük, s eme erőszakos föltevésének bebizonyítására mindent elkövet és Cichoriusénál jóval nagyobb hibába esik: Petersen térképeknek minősíti a különböző látóképeket s ennek megfelelően jár el.

Sarmizegetusát az oszlop domború képei közt a következőkön ismeri föl:

1. A 191—201-ik szelvényeken 102-ben történt hódolása után.
2. A (293) 294—97-ik szelvényeken, perspectiva nélkül való, távolról látszó képben, mikor a két vonalban haladott római sereg megérkezik.
3. 300—315-ik sz. A rómaiak ostromolják.
4. (322) 323—333-ik sz. A végsőig elkeseredett ostromlottakkal.
5. 337—343-ik sz. A rómaiak már elfoglalták.

S mindezt egy és ugyanazon területen Hunyad vármegyében, a hátszegi völgy délnyugati torkolatában, a Vaskapu előtt Várhely falú környékén.

Sarmizegetusa fekvése csakugyan előnyös. Jó összeköttetése van a Sztrigy völgyén át a Maros gazdag síkságaival, s így közvetve az északi részekkel; nyugatra a Vaskapun át a Temes és a Bisztra vidékével; a vulkáni ösvényeken s a vöröstoronyi szoroson keresztül az aldunai síksággal. Élvezi tehát a könnyű közlekedés előnyeit a hátrányok nélkül. Míg megvolt Dacia területi épsége, sohasem fenyegette veszedelem; az éjszaki

területek Decebalus birtokai; a vöröstoronyi szoros könnyen védhető; a Vulkánon át pedig nem tarthatott meglepetésektől, mert a meredek hegyoldalokon csak hadi felszerelés nélkül kockáztathatótt támadást még a legmerészebb ellenfél is. Krassó-Szörény vármegye pedig olyan hegyes és erdőfödte vidék, hogy még ma is csak nagy erőfeszítéssel haladhat előre területén támadó sereg, akkor pedig erőszakkal kellett elfoglalni a természetől minden talpalatnyi földet, fejszével, esákanynyal és Traianus tényleg így tesz, mert csapatai az oszlop tanúsága szerint folyton erdőt irtanak, utakat törnek, megerősített táborokat építenek.

Sarmizegetusa tehát fontos pont.

De biztosságából nagyot vesztett a háború kitörése óta.

Az első hadjáratban Traianus seregei áttörték a Vaskaput, maga a vöröstoronyi szoros felől támadt, Bumbesti pedig elzárta a Vulkánt. A béke föltételei szerint Sarmizegetusa falait lerontották; a városban római helyőrség tanyázott, s vele együtt a legfontosabb pontokon; Bumbestiben jelentékeny római sereg maradt; a vöröstoronyi szorosban szintén; ezeket a 101/102-iki váratlan támadás elseperhette ugyan, el a 105-iki is, de csak ideig-óráig, s Decebalus már a 102-iki békekötés alkalmával beláthatta, hogy fővárosában nincsen többé biztosságban, s talán már ekkor elhatározta, hogy másfelé teszi át székhelyét, megközelíthetlenebb, védhetőbb pontra. Választása a Szászváros mögött terülő, zordon hegységre esett; ennél jobb, hozzáférhetlenebb helyet alig is találhatott volna. Építkezéseit megkezdte talán már 102-ben, s mikor elkészült végzett Longinuszal és csapataival. Kirohanásával azonban nem érte el célját, a nagy hidat nem tudta lerombolni, a harcztérre érkezett Traianus pedig végleg viasszaszorította.

A császár megjelenése megfordította tehát a kockát, de az imperator nem aknázza ki, nem használta föl győzelmét; a király bántatlanul térhetett haza, s fölhasználhatta az egész telet országa megerősítésére.

Ekkor emelték Sarmizegetusa új védő műveit (105. tavaszától vagy nyarától 106 tavaszáig) és szaporíthatták az új székhelyeit. (Téglás Gábor: Akad. Ért. 183. füzet, 99 kv. l.)

Traianus ha már nem Rómában, úgy Pontesben kétségtelesenül értesült a nagy készülletekről, s ennek megfelelően gyarapította hadait.

A 106-iki hadsereg csakugyan jóval nagyobb, mint a 102-iki, s két oldalról támadja meg Daciát: az egyik, a kisebb a Vaskapu felől, a másik Traianus személyes vezérletével a vöröstoronyi szoroson át.

Petersennek Sarmizegetusára vonatkozó hypothesisei tehát alig állhatnak meg és ha megdőlnék, megdőlnék a hozzájuk fűzött következtetések is.

A két vonalban haladó sereg közül a felső a keleti, az alsó a nyugati. Petersen szerint az egyik a teregovai szorulatton át rontott be, a másik a vulkáni szoroson. Az első föltevés elfogadható, a másiknak ki van zárva lehetősége is.

Egyelőre csak a nyugati sereg szerepel. Fölvonulása főnnyakadás nélkül történt, nem kellett bajokkal küzdenie; ez világos bizonyítéka annak, hogy a dákok visszavonultak a vaskapui szorosba, esetleg Sarmizegetusába.

A 290-ik szelvényen castrametatiot látunk, a 291—92-ik szelvényen a legionariusok árpát sarlóznak, tehát május vége, június eleje van, ha zölden vágják le, s július ha éretten. De valószínűbb a korábbi idő, mert a művész, ha érett az árpa, úgy hajlott kalászkokat ábrázolt volna.

A 293—97-ik szelvényen Sarmizegetusa basileiát látjuk.

A várnak völgy elzáró jellege van. Valószínűleg a Vaskapu elzárására szolgál, s ez esetben, hogy helyesen, a helyi viszonyoknak megfelelően lássuk, a tükörképet kell irányadónak vennünk és akkor nem kell semmi magyarázatot se keresnünk arra, hogy honnan kerültek az auxiliomok a vár jobb, mint baloldalára.

A vár jobb szélén (297—299.-ik sz.) véres csatát vívnak; dák halottak borítják a földet; római részről auxiliomok harcolnak oly hévvel, hogy egyik cohortalis elvesztette sisakját; hajadon fővel száll szembe ellenfelével; kölcsönös kardesapást mérnek egymásra. A rómaiak győznek; ellenségeik a hegyek közé menekülnek.

A csata folyamán a sánczolat halfelén regularis cohors érkezett (293—94.-ik sz.).

A vár kétségtelenül elesett, mert a következő képen megváltozik a szín: a nyugati hadsereg együtt működik a keletivel.

A keleti sereg az Olt völgyén át szintén fönnakadás nélkül érkezett a Maros völgyébe s innen a Berény-patak mentén Városvizéhez, hol óriásméretű castrumot hánytak; a hátszegi völgyből fölvonult sereg a Sztrigy völgyéből Kitid- és Kis-Oklos-felé vágott át, hogy a főhadakhoz csatlakozzék.

A háború kockája itt vetett végleg Decebalus ellen.

A magas, néha szinte megközelíthetetlen hegyek közé épült várak egész sorozatot képeznek. A római sereg csak nyomról-nyomra tudott sikereket kivívni s végre se fegyverrel vették be a terjedelmes erősségeket; árulás — mely lépten-nyomon kísérte Decebalt — juttatta kezükbe valamennyit. A várak valamelyikében ott volt a király is, de később elmenekült, talán azután, hogy emberei (313—14.-ik szelv.) megnyitották a vár egyik kapuját. Talán ezt hozza tudomására Traianusnak a pileatus, kit hat cohors sorfala közt vezetnek az imperator elé (319—22.-ik sz.). Egyben följánlotta talán a végleges hódolást is. A következő szelvények tartalma rendkívüli élénk, mozgalmas: pileatusok fölguytják a királyi palotát (323—25.-ik sz.); a szomszéd udvarban reményüket vesztett dák urak és közemberek mérget isznak, inkább félvén a rabszolgaságot, mint a halált. Egyikök szétnyitotta keblén ruháját, égfelé emeli tekintetét, karjait s úgy kéri Zalmoxis haragját a győzők fejére (326—29.-ik sz.); de vannak reménykedők is s ezek elmenekülnek pileatus vezérletével, magukkal vivén sárkányukat is (329—332.-ik sz.). Traianus értesülvén a történekről, csatarendbe állította sergét, maga állott élére, de harezra nem került: comatusok tódulnak eléje s az imperator némi habozás után elfogadta a szegény, földhöz ragadt nép hódolatát (333—37.-ik sz.); ezután bevonult a sereg, be ő maga is; a bal udvaron legionarius legénység a megtalált gabona-készletet méri zsákokba; a jobb udvaron imperatornak (ötödször? hatodszor?) kiáltja ki serege Traianust (338—342.-ik sz.).

A következőkben bátrabban követhetjük Petersen útmutatásait, de egyben megkockáztathatunk egy-két földrajzi meghatározást is.

A nagy várak eleste után Traianus északra fordult, a főútvonalak: a Maros, Aranyos és Szamos völgyének a meghódítására.

A két Küküllő völgyét valószínűleg legatusaira bízta a keleti részekkel együtt.

A seregek a Sebeshely- és Berény-patakok széles völgyében indultak fölfelé és talán a Szászvárostól nyugatra fekvő 341 m. magas Holumbon építették (343–45.-ik sz.) azt a kerek őrtoronszerű erősséget, melyet megörökített művésznk. A Holumb-magaslatról láttani összeköttetés létesíthető a városvízi castrummal. Hírszolgálat szempontjából tehát fontos positio. Biztosítása érdekében állott a római hadvezetőségnek, mert akkor alig volt még befejezve a tartomány délnyugati részének meghódítása. Ez oldalról tehát nem volt kizárva a támadások lehetősége s ezt abból is gyaníthatjuk, hogy a legénység egy része fegyveresen dolgozik.

Odább (346–49.-ik sz.) nagyterjedelmű castrumot és szilárd erősséget építenek. Azt már befejezték, ezen még dolgoznak. A vár és castrum közel fekszenek egymáshoz; a legénység biztosságban van; fegyvertelenül dolgozik.

A vár két részre: felsőre és alsóra oszlik; amaz magaslaton áll, kerek alakú, ez pedig mintha körülfogná. E domború kép alapján megkoczkáztatható a földrajzi elhelyezés is. Valószínűleg Apulum (Gyulafehérvár), Dacia későbbi fő hadiszállása. Ez esetben a Legio I. Adiutrix és XIII. Geminába tartozik a legénység.

De, hogy hol kelt át a római sereg a Maros jobb partjára, azt nem jeleníti a művész. Lehetséges, hogy a dákok hídján, melyet ezek már nem tudtak lerombolni, vagy csak részben rontottak le, a legionariusok pedig helyreállítottak. Petrisnél (Arany?) mely később is hídfő. Ez esetben a Sebeshely és Berény patak völgyéből a Maros síkjára ért seregnek majdnem huszonöt km. útatt kellett nyugat felé tennie.

A vártól jobbra (349–50.-ik sz.) izgalmas jelenetet látunk. Három fegyvertelen dák — két pileatus, egy comatus — lélekszakadva, heves taglejtéssel járúl a császár elé. Megriadt szónokuk ismét áruló: jelentése valószínűleg a király támadó

készületeire vonatkozik, de lehet az is, hogy valamely közel fekvő várat akar a rómaiak kezére játszani, talán azt, melyet négy szelvénynyel alább látunk.

Sok fejtorésre ad anyagot a 350—53-ik szelvények képe. A cohortalisok tanácstalanul állanak magas, kecskelábú dobogóikon. Valamely kisebb folyón akartak átkelni, de nem sikerült. Dobogóik nem értek a tulsó partra. Vissza kellett térniök. A kép kezdetleges, elrendezése fonák, de jelentését talán mégis megállapíthatjuk. A 353-ik szelvényen hegyvidékről lerohanó folyót látunk, mely a szelvény alján, majdnem derékszögben törik meg s tovább ömlik balra. A dobogókat a balfelé, egészen a 350-ik szelvény balszéléig feltűntetett vízfolyással párhuzamosan helyezte el a vésnök; ez világos tévedés; délkeleti Felföldünkön egyetlen olyan terület sincsen, hol „*pontes longi*“-ra, sekély vízfölületek áthidalására lenne szükség; úgy kell tehát képzelnünk, hogy a 353—51-ik szelvényeken, jobbról balra ömlő víz külön folyó, mely fölveszi a fölülről lefelé rohanó folyót, melyen a rómaiak át akartak kelni. Ha beválik a föltevés, úgy a szelvények alján ömlő víz a Maros, a lefelé rohanó pedig az Ompoly, s erre kell képzelnünk a dobogókat.

Tovább kezdetleges, félig kő, félig favár. Földrajzi fekvését, bár elég jellegzetes kép, alig határozhatjuk meg.

Ampelum (Zalatna)? Sehogy se illik reá a relief, ha pedig mégis ezt kell sejtenünk benne, úgy nyilvánvaló a vésnök tévedése: a főlebb következő hajóműhelyt kezdte meg; befejezte annak felső részét és csak azután igazította át dák várrá, melyet ideig-óráig megmentett az, hogy a két auxiliarius cohors nem tudott átkelni a folyón.

A folyókon való közlekedés könnyebbítésére, egyben biztosítására alapították a rómaiak hajóműhelyüket, melyben a legionariusok két kompot ácsolnak. (355—56. sz.)

Most illusztrálja azt a támadást a művész, melyet előbb (349—50-ik sz.) az árulók bejelentettek.

Erre három oldalról gyülekeztek (a gyülekezés 354—58. sz.); egyesült erővel támadták meg a három auxiliarius cohors-tól védelmezett castrum stativumot (358—60-ik sz.) és ugyancsak megszorongatták. Végre visszaverték őket s az ostromlók-

kal együtt eltűnt Decebalus is (361-ik sz.), ki valamely közel erdőből vezette a műveleteket. Ez események talán Bruclanál (Nagy-Enyed) történtek.

A támadás sikertelensége ernyesztőleg hatott a dák seregére. Egymásután hagyták el váraikat, gyakran oly rendetlenségben, hogy a római előcsapatok ügyet se vetnek rájuk. Nem jelentik be föltűnésüket császári uruknak — legalább látszólag nem — pedig közelben van.

Ily fejtelten futamodást látunk a 362--63-ik szelvényeken.

A főútvonalon haladván a seregek, a 362-ik szelvény dákvárát Salinisnek (Székely-Földvár) vélhetnök; a 364—65-ik szelvényeknek jóval nagyobb, római mintára felszerelt erősséget Potaissanak (Torda). A rómaiak kardesapás nélkül szállották meg, s a császár megelégedett a vár nyújtotta kényelemmel, biztossággal, mert nem hányatott új castrumot. Az erősség előtt allocutiót tartott seregének egy részéhez (363—66-ik sz.). Erre valószínűleg az adott okot, hogy a főhadakhoz csatlakoztak az Olt felső völgyének, a két Küküllő mellékének s az Aranyos felső vidékének a meghódítását befejezett csapatok.

Az adlocutio után tűnnek föl a Decebalus kincseit behozott katonák (367 - 68-ik sz. Dio 68, 14.) A zsákmány óriás volt; a későbbi írók, mint Joannes Lydus (de magistr. c. 28.) akkora számokat emlegetnek, hogy még tizedrészükre szállítva is hihetetlenek azok. A kincseket is árulás juttatta Traianus kezébe.

A végső csoportozatok a független Dacia haldoklását ábrázolják.

Decebalus összegyűjtötte övéit még egyszer. Főurak, közemberek vannak körötte, mindnyájan fegyveresen. De hangulatuk nagyon vegyes. Vannak, kik még mindig bíznak uruk esillagában s áhitattal hallgatják, mások közönyösen vagy gyűlölettel fordulnak el tőle, a kétségbeesettek pedig kioltják vagy kioltatják életüket erdő mélyében (369—372-ik sz.).

A császár, ideiglenes jellegű castrumban — még állanak a sátrak — nagyszámú pileatus küldöttséget fogad. Szónokuk nyílt arczezal, térden állva beszél ugyan, de a megalázkodásnak semmi nyoma sincsen rajta. Társai helyeslik szavait; jó szívvel

hallgatja őt az imperator is. Gazdag ajándékot hoztak (373—75.-ik sz.).

Ekkor látjuk az imperatort utóljára, valószínűleg Napocában (Kolozsvár). Itt várta be a Decebalus elfogatását jelentő biztos hírt.

A király után rettenetes hajsza indult (376—387.-ik sz.). Kísérői lassanként elmaradoztak, elestek vagy fogságba kerültek; végre őt is bekerítették, de görbe kardjával kioltotta életét a legnagyobb dák, mielőtt elfoghatták volna. Kézrekerültek fiai is (388—89.-ik sz.), két, nyolcz és tizenkét éves gyermek.

A király fejét levágták, jobbával egyetemben s egy castrum stativumban tálczára helyezve mutatták meg a rivalgó római seregnek. Talán Optatianában (Magyar-Gorbó) történt (391—92.-ik sz.).

395—96.-ik sz. A dákokat tömegesen fogják el.

397—98.-ik sz. A foglyokat nagy erdőn kísérik át.

399—400.-ik sz. A rómaiak éjszaka lepnek meg dák községet. Largiana (Magyar-Egregy)?

401—402.-ik sz. Az utolsó ütközet. A dákokat sarmatak segítik. A római csapatok rendes auxiliiumok. Cersie (Romlot)?

404.-ik sz. Fogoly dákok.

405—406.-ik sz. A rómaiak elfoglalják, fölgyújtják az utolsó dák várat. Porolissum (Mojgrád)?

407—414.-ik sz. A rómaiak igája elől menekvők, maguk előtt hajtva nyájaikat, elhagyják hazájukat.

Ezzel véget ér a kőbe vésett képes krónika.

Petersen távolról se végzett oly nehéz, terhes munkát, mint Cichorius; tört úton járt; nagy érdeme, hogy reá mutatott az első szakszerű magyarózó tévedéseire, hibáira; de ő se mentes ezektől; a fönnebbieken talán sikerült beigazolnom.

KIRÁLY PÁL.